

Yoshlarda deviant xulq to'g'risidagi tasavvurlarni o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari.

Urganch RANCH Tehnologiyalar Universiteti

Psixologiya yo'nalishi magistri

1- kurs Atajonova Hurjon Pirnazar qizi

Annotatsiya: Yoshlarda deviant xulq to'g'risidagi tasavvurlarni o'rganish zamonaviy psixologiya va sotsiologiyaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda deviant xulq, ya'ni normadan chetga chiqish, yoshlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishida qanday rol o'ynashi, ularning shaxsiyati va ijtimoiy munosabatlariga ta'siri o'rganiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy psixologik tashxis, anketa, xulq og'ishganlik, deviant xulq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3160-sonli “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida- Qarori mamlakatimizning barcha oliygohlarida talabalar tarbiyaviy jarayoniga yangicha yondashuvlarni izlashga undadi. Hozirgi kunda oliygoh psixologlari bu borada qator tadbirlarni izchil ravishda amalga oshirib kelmoqdalar.

Oliy o'quv yurti hayotida hozir yuz berayotgan voqeliklar ta'lim sohasida tarbiya masalalari yangicha mazmun kasb etayotganligidan dalolat beradi. Bunday vaziyatlarda tarbiyaviy jarayonlar asosan pedagoglar, ustoz - murabbiylarning xohish - irodasi va mahoratiga, muayyan o'quv yurti ma'muriyatining tashabbuskorligiga xamda muassasadagi an'analarga bog'liq. O'quv guruhida mo'tadil ma'naviy-psixologik muhitning yaratilishi - talabalarning o'qishga, ilmiy ishga, ijtimoiy foydali faoliyatga yondashuviga, ularning jipsligi va jamoachilik xususiyatlariga, shuningdek, talabalarning ma'naviy yetukligiga chambarchas bog'liq.

Talabalarning ma'naviy qiyofasi, uni o'rganish va shakllantirish masalalari mamlakatimiz yetakchi psixolog olimlari tomonidan tahlil qilingan. Jumladan, M.G.Davletshin, E.G'.G'oziev, N.S.Safaev, V.M.Karimova, F.A.Akramova, B.Yu. Xodiev, M.R. Boltabaev va boshqalar mazkur masala yuzasidan qimmatli fikrlarni bildirganlar.

Yuqorida keltirilgan mutaxassislar talaba yoshlarning ma'naviy tarbiyasi muammosini o'ziga xos yechimlarini taklif etar ekanlar, barchasi tarbiyaviy jarayonni muhim tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy psixologik tashxis jarayonini ko'rsatganlar. Tashxis talabalarni hozirgi davrdagi holatini aniqlash va baxolash imkoniyatini beradi¹.

Ijtimoiy psixologik tashxis – bu maxsus diagnostik vositalar yordamida o'rganilayotgan masala yuzasidan birlamchi ma'lumotlarni to'plash.

Anketa–so'rovlar tashxis usullaridan biri bo'lib, tadqiqotning asosiy vazifasi bilan mantiqan bog'liq bo'lgan savollar to'plamidan iboratdir².

Har bir inson dunyoga kelar ekan, ehtiyojlarni qondirishning insoniyat tomonidan ungacha o'zlashtirilgan ijtimoiy-tarixiy me'yoriga duch keladi. Muayyan rivojlanish davriga xos tarzda sub'ektning o'z ehtiyojlarini qondirish uchun ma'lum usul, vosita va mezonlarni o'zlashtirishi esa uning tarbiyasini belgilaydi. Xulq og'ish holati esa ijtimoiy normalarga mos bo'lmagan xatti xarakatlarni namoyon bo'lishi xisoblanadi³. Bunday xulqning ham o'ziga xos shakllari mavjud.

Delinkvent axloq - shaxs deviant axloqining shakli sifatida qator xususiyatlarga ega. Birinchidan, bu shaxs og'ishgan xulqining kamroq ma'lum bo'lgan turlaridan biri. Masalan, jinoiy deb tan olingan harakatlar doirasi turli davlatlar, turli vaqt uchun turlichadir. Qonunlarning o'zi bir xil emas, ularning takomillashishi kuchida katta yoshdagi aholining katta qismi “jinoiyatchilar-kategoriyasiga kiritish mumkin bo'lib qoladi. Masalan, soliq to'lashdan qochish yoki kingadir jismoniy og'riq yetkazish. Shunga o'xshash yana bir misol, hammaga ma'lumki, aldash mumkin emas. Biroq haqiqatni hech bir sharoitga qaramay har doim va hamma joyda gapiradigan odam joyida yolg'on gapiradiganlarga qaraganda ancha noadekvat bo'lib ko'rinadi.

Xulqi-og'ish shakllari sifatida deviant va delinkvent xulq shakllarini ko'rsatish mumkin. Adabiy ma'lumotlarni yig'ib, delinkventlikni chaqiruvchi quyidagi

¹ Oliy o'quv yurtidagi tarbiyaviy ishlarga psixologik yondashuvlar.// Xodiev B.Yu., Boltaboev M.R., Xoshimova M.K., Akramova F.A., Ergasheva D.D. – Toshkent: 2008 . B - 16

² Xaydarov F.L., Xalilova N.L. Umumiy psixologiya.Darslik.- Toshkent: Fan va texnologiyalar Marikazning bosmaxonasi , 2010 . B. 56

³ Королев В.В. Психические отклонения в подросток-правонарушителей. – Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС, 1992. С 69.

mikroijtimoiy omillarni sanab o'tish mumkin: bolalarning g'amxo'rlik va ota-onalari tomonidan mehribonligiga ehtiyoji frustratsiyasi (masalan, o'ta qattiqqo'l ota yoki yetarlicha g'amxo'r bo'lmagan ona), o'z navbatida, bolada erta jarohatli kechinmalarni uyg'otadi; oilada jismoniy yoki psixologik shafqatsizlik yoki kuch kulti (masalan, jazoning haddan tashqari yoki doimiy qo'llanilishi); ma'naviy ongning me'yoriy rivojlanishini qiyinlashtiruvchi ota ta'sirining yetishmasligi (masalan, uning yo'qligi); jarohatli sharoitlarni qayd qilish bilan ruxiy travma olish (kasallik, ota-onaning o'limi, zo'ravonlik, ajrashish); bolani uning xohishlarini bajarish, erkalatish; bolani o'ta rag'batlantirish; ota-onalar tomonidan bolaga nisbatan talablarning muvofiqlashmaganligi oqibatida unda axloqning aniq tushunchasi paydo bo'lmaydi; ota-onalar (vasiylar) ning almashinuvi; ota-onalar o'rtasidagi surunkali aniq ko'zga ko'ringan nizolar; ota-onalarning istalmagan shaxsiy xislatlari (masalan, talabchan bo'lmagan ota va erkalatuvchi onaning uyg'unligi); bolaning o'rganish orqali oilada yoki guruhda delinkvent qadriyatlarini (ochiq yoki yashirin) o'zlashtirishi⁴.

Nazariy ma'lumotlar bilan cheklanib qolmagan xolatda biz ham oliygohda so'rovlar o'tkazdik. So'rovlar Urganch davlat universiteti talabalari o'rtasida olib borildi, so'rovlarda 1-2-3-4 kurs talabalari qatnashdilar.

1. Siz qanday xulq-atvor shakllarini me'yordan og'ish deb hisoblaysiz degan savolga aksariyati 74 % - talabalar o'quv muassasidagi xulq-atvor qoidalarini buzish (darslarni qoldirish, darslardan qochish, topshiriqlarni bajarishdan bo'yin tovlash) , Universitet «Odob-axloq» qoidalari, ichki tartib-intizom qoidalariga bo'ysunmaslik, «jalb etuvchi- kiyimlar kiyish, soch turmaklash, taqinchoqlar taqish kabi xulq atvor shakllarini me'yordan og'ish sifatida xisoblashi ijobiy xolat bo'lib, talabalar dunyoqarashiga ta'lim muassasasi ichki xulq- atvor normalarini qisman bo'lsada kirib borganligini bildiradi.

Xulqi o'g'ishganlikni alkogol ichimlik iste'mol qilish, betartib, pala-partish jinsiy hayot , narkotik iste'mol qilish , tanni jarohatlovchi janjal qilish kabi qo'pol ko'rinishlarni - 90 % talaba belgilagan. Bu xolat talabalarda bitta muassasa chegaralari bilan cheklanib qolmay , jamiyatda belgilangan ijtimoiy me'yor va talablarni anglashini bildiradi.

⁴ Komilova N.F. Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent : RBIMM, 2008 . B. 176

Chekish, bezorilik, qo'pollik kabi xolatlarni talabalarni 32% odatiy xol sifatida qabul qilishi kuzatildi. Bular da shunday xulq-atvor ko'rinishlari kuzatilishi ehtimoldan xoli emas. Demak, talabalarning mazkur qismi qo'shimcha tushuntirish ishlariga muxtoj.

2. So'rovnomadagi Ushbu xulq-atvor shakllaridan qaysilari Sizning tengdoshlaringizda mavjud, degan savolga respondentlarning - 94 % tengdoshlarida o'quv muassasidagi xulq-atvor qoidalarini buzish (darslarni qoldirish, darslardan qochish, topshiriqlarni bajarishdan bo'yin tovlash) ni va Universitet «Odob-axloq» qoidalari, ichki tartib-intizom qoidalariga bo'ysunmaslikni ko'rsatganlar. Bu xolat talabalarda axloqiy “rasmiyatchilik - kabi belgining kuzatilishining belgisidir.

Talabalarning 65 % i tengdoshlarida - “Jalb etuvchi- kiyimlar kiyish, soch turmaklash, taqinchoqlar taqish, tungi klublarga borish, chekish xolatlarini kuzatilishini ta'kidlagan. Bu xolat talabalarda tanqidiy tafakkur xususiyatlari etarli darajada shakllanganligini ko'rsatadi.

3. Xulqi og'ishganlikni shakllarini aniqlash va namoyon bo'lish xolatlari to'g'risidagi talabalarning tasavvur va fikrlari nimaga ko'proq asoslangan xolatda shakllanganligini aniqlashtirganimizda - 99% talaba shaxsiy kuzatishlarga tayanganligini ko'rsatgan.

Bu ijobiy xolat bo'lib, barcha respondentlar ko'rgan kechirgan voqealarni mustaqil tahlil qila olish va fikrlay bilishi imkoniyati shakllanganligini bildiradi.

Ommaviy axborot vositalari ma'lumotlari, ota-onalarning fikrlariga asoslangan xolatda shakllanganligini 22 % talaba belgilagan. Bu xolat talabalarni ma'naviy-ahloqiy tushunchalarini shakllantirishda OAV ta'siri ancha kattaligini bildiradi.

O'qituvchilarning fikrlariga, do'stlaringizga asoslangan xolatda shakllanganligini 8 % talaba belgilagan. Bu xolat talabalarda yoshiga xos bo'lgan mustaqillik, vaziyatlarni tahlil qila olish va yetarli darajada ma'suliyatni zimmasiga ola bilish sifatini shakllanganligini bildiradi.

4. Salbiy xulq ko'rinishlariga munosabatingiz degan savolga ko'rsatilgan javoblar :

– Bunday xulq-atvor shakllarini qabul qilish va oqlash mumkin degan javob 44% talaba tomonidan tanlangan, bu salbiy xolat bo'lib, talabalarni bu qismi aniq pozitsiyaga ega emasligini bildiradi. Yani bunday munosabat yoshlarning voqelikka

to'g'ri baho berolmasliklarining belgisidir.

– 8 % talaba xech qanday fikr bildirmagan, albatta, bu tashvishli xoldir. Chunki talabalarni yoshi va mavqei bu borada aniq fikrga ega bo'lishlarini talab qiladi.

– 48% talabalar xulqi og'ish xolatlarini qoralashlarini bildirganlar, bir tomondan bu ijobiy xolat bo'lsa, ikkinchi tomondan mazkur guruh talabalarida salbiy xulq atvor ko'rsatgan odamlarni faqat qoralash emas, balki to'g'ri yo'lga tushishlariga ko'mak berish kerakligini uqtirish lozim. Bunday munosabat oliygohning jahon tillari va tabiatshunoslik fakulteti talabalari tomonidan ko'p tanlangan . Bu savol bo'yicha quyidagini tavsiya qildik:

Talaba yoshlarda jamiyatdagi insonlarni o'zaro bog'liqligi va doimo bir - biriga ta'sir qilishi mumkinligi, insonparvarlik g'oyalarining boqiyliqi haqida mulohaza yuritishga undash kerak.

5. Og'ir vaziyatga tushgan talabalarga yordam ko'rsatish uchun qanday yo'l tutish kerak degan savolga quyidagicha javoblar oldik:

– Psixologik xuquqiy maslahatxona tashkil qilish javobini 78% talaba ko'rsatgan, bu talabalar xuquqiy ongining oshganligini belgisidir. Bu javobni barcha fakultet talabalari tanlaganligini inobatga olib, oliygohning o'zida psixologik maslahatxona ochildi.

– Xotin qizlar ko'mitasiga murojaat qilish mumkin, degan javobni kamroq (11%) talaba tanlagan, vaxolanki, bizning oliygoh talabalarining ko'pchiligi qizlar(55%), ammo talabalar aksariyat holda xotin-qizlar ko'mitasini faoliyatining talabalarga yordam berish kabi yo'nalishi bilan yaqindan tanish emasligini ko'rsatadi. Xotin - qizlar ko'mitasi juda faol bo'lib, asosan tashkiliy ishlar bilan band . Shu sababdan ko'mita faoliyatining bu qirrasini psixologik maslahatxona bilan hamkorlikda kuchaytirish mumkin.

So'rovnoma yordamida olingan ma'lumotlar fakultetlar, kafedralar va guruhlar kesimida aloxida o'rganildi, taxlil qilindi va murabbiylarga yetkazib berildi. Xar bir murabbiy natijalar asosida o'z guruhi uchun individual tarbiyaviy tadbirlar rejasini tuzdi. Anketa anonim tarzda o'tkazilganligi natijalarni ob'ektivligi ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda , yuqorida tavsiflangan so'rovnoma qator vazifalarni yechish imkonini beradi:

- Mazkur so'rovnoma talabalarni ma'naviy qiyofasini, hulqi og'ish holatlariga

bo'lgan munosabati, talabalarni ijtimoiy psixologik muammolarni yechimi xaqidagi tasavvurlarini o'rganish vositasi sifatida xizmat qiladi.

- Tyuter va rahbariyatga tarbiyaviy ishlar rejasini tuzishda, tadbirlarni saralashda maqsadli va asosli yondoshish imkonini beradi.

- Ta'lim muassasasida Xotin - qizlar ko'mitasi, Psixologik markaz va monitoring bo'limlarining hamkorlikda tizimli faoliyat yuritishi - hulqi og'ish holatlarini oldini oilish profilaktikasini olib borishda muhim rol tutadi.

Research Science and
Innovation House

